

VZTAH MEZI ŘÍMSKÝM A KANONICKÝM PRÁVEM VE STŘEDOVĚKU A PAPEŽSKÁ KONSTITUCE *SUPER SPECULAM*. NĚKOLIK STRUČNÝCH POZNÁMEK K ROZSÁHLÉ PROBLEMATICE¹

Miroslav Černý

Konstituce papeže Honoria III. *Super speculam*, vydaná dne 22. listopadu 1219, je z přehledů právních dějin dobře známá.² Cituje se jako důkaz odporu nejvyšších církevních autorit proti módnímu římskému právu. Zjednodušeně se uvádí, že bylo nutné, aby papež jakožto nejvyšší církevní autorita zakázal v Paříži klerikům studium římského práva, aby se tak mohli nerušeně věnovat studiu teologie, od které je tehdy módní římské právo odvádělo. Někdy se hovoří také přímo o odporu církve proti římskému právu.

Celá tato problematika je ovšem mnohem složitější. Monumentální středověké *utrumque ius* vyrostlo z propojení dvou právních systémů – justiniánského práva římského a práva kanonického. Tyto dva právní systémy namáhavě přes mnohé spory dospěly do stavu *specialis coniunctio*, a bylo zapotřebí výborné znalosti obou dvou těchto právních odvětví, aby bylo možné účinně právně obhajovat nejenom práva císařská, ale i práva církve.³ Proto i nejvýznamnější církevní právníci, jako například kardinál *Hostiensis*, pracovali nejenom s právem kanonickým, ale museli být zároveň i výbornými znalci práva římského, z něhož byly do kanonického práva recipovány mnohé právní zásady.⁴ Úplný zákaz nebo odklon církve od práva římského nebyl tedy možný, protože bylo zřejmé, že by se to nutně muselo negativně projevit i na samotném právu kanonickém a jeho účinnosti.

Cesta ke spojení obou právních systémů, práva římského a práva kanonického, ovšem nebyla jednoduchá ani krátká. Boloňští legisté měli před kanonisty jednoznačně časový předstih. V první polovině 12. století, tedy v prvních desetiletích existence boloňské univerzity, byl proto zájem legistů o kanonické právo minimální. Je to celkem pochopitelné s ohledem na to, že Graciánovo *Decretum* bylo vypracováno teprve ke konci tohoto období, kolem roku 1140.⁵ Zakladatel školy glosátorů Irnerius pravděpodobně zemřel již kolem roku 1130, nezažil tedy obnovu kanonického práva, která přišla teprve s Graciánem.⁶ Ale je zde ještě další podstatný důvod pro počáteční nezájem legistů o kanonické právo, není to pouze těsné časové míjení obou těchto zakladatelských osobností. V prvním období po znovunalezení kompletních Justiniánových právních textů se jednalo o tak významnou událost a o tak rozsáhlou oblast, která se zde otevírala vědecké práci, vzdalující se dosavadnímu studiu podle schématu sedmi svobodných umění, že legistům jednoduše už nezbyval žádný prostor pro bádání v dalších, byť příbuzných oborech.⁷ V glosách, jejichž autorství je připisováno samotnému Irneriovi, není žádná stopa po kanonickém právu. Totéž už ale neplatí o přímých Irneriových následovcích. První citaci Graciánova *Decretum* nacházíme v jedné Martinově glose.⁸ Je však zřejmé, že jak Irnerius, tak i jeho první žáci – *quatuor doctores* – považovali kanonické právo pro právo civilní za málo významné. V tom se projevovalo dědictví minulosti, kdy „*lex mundana*“ a „*lex canonica*“ nebyly zpočátku inspirovány snahou o vytvoření vzájemné harmonie, ale naopak to byly

často konflikty nebo polemiky, vedené mezi oběma nejvyššími mocnostmi středověku, papežstvím a císařstvím, které určovaly také vztah mezi oběma právními systémy.

Církev ale v určitém okamžiku přestala být ochotná akceptovat tento trend naprostého oddělení a izolace zákonů a kánonů, který odpovídal spíše přání římských císařů. Církev zaujala stanovisko, v němž na jednu stranu sice požadovala své vynětí z císařského zákonodárství, a například v tématicke svátostí si nárokovala absolutní nezávislost, zároveň ale pro účely svého vlastního zákonodárství recipovala – do papežských dekretálů i do soukromých sbírek – také právo římské. Starší kanonické sbírky už z doby před vydáním sbírky *Panormia* Iva z Charteru a Graciánova *Decretum* ukazují, že justiniánské římské právo bylo ze strany církve přijímáno společně s církevními právními normami, často v propojení s právem císaře Theodosia, ale i s právem karolínským a lombardským.⁹

Tato možnost koexistence a propojení jednotlivých právních systémů se zdála být ohrožena v okamžiku, kdy Irnerius prohlásil římské právo za nadřazené nad jakýmkoliv jiným laickým či jiným právem. Ale i ze strany Graciána pravděpodobně podobně polemická orientace byla zaujata vůči právu římskému. Když tedy dnes v Graciánově *Decretum* nacházíme úryvky z římského práva, byli to se vši pravděpodobností až jeho pokračovatelé, kteří je sem vložili. Gracián sám se omezil pouze na shromáždění a uspořádání církevních právních norem, čímž měla být vytvořena jakási protiváha k již po několik desetiletí vzkvétajícímu právu římskému. Přesto ale kanonické právo prostřednictvím Graciánova díla, a ještě mnohem více prostřednictvím díla jeho žáků, jde ve stopách Irneria, který otevřel cestu nové vědě a novým vědeckým metodám školy glosátorů.

Ze strany římského práva vůči všemu, co nebylo římské, a tím pádem i vůči kanonickému právu, nemůžeme hovořit přímo o nepřátelství, ale spíše je zde přítomen jistý pocit nadřazenosti. Tento pocit nadřazenosti ale pomínil v době, kdy se ke Graciánovu *Decretum* začaly připojovat další části církevního zákonodárství – nejprve tzv. *Quinque compilationes antiquae*, vydávané postupně v letech 1210–1226,¹⁰ zahrnuté pak z větší části v roce 1234 do *Liber Extra* papeže Řehoře IX.¹¹ V této době se kanonické právo stává rovnocenným soupeřem a následně i partnerem práva římského, třebaže se zdůrazněním některých výlučných kompetencí, které náleží pouze papežovi a jiných kompetencí, které jsou naopak výlučně císařovými, jak to vyjádřil Accursius ve své *Magna Glossa*:¹² „*Ergo apparet quod nec papa in temporalibus, nec imperator in spiritualibus se debeant immiscere*“.

Na začátku 13. století by se tedy konstituce Honoria III. *Super speculam* z roku 1219, pokud bychom ji měli interpretovat jako doklad nepřátelství a odporu církve k římskému právu, jevila být zcela nelogickým a kontraproduktivním krokem, směřujícím proti obecně se prosazujícímu trendu vzájemného sblížení obou právních systémů. Ostatně středověká filosofie, teologie, i právo kanonické a civilní spočívaly na stejných základech, jak píše Padovani, podle kterých i lidská právní pravidla musí vycházet z nadpřirozeného prologu, který byl napsán v nebi. Dokládá to na příkladu právníka Viléma Vasca z první poloviny 13. století, který nejprve vystudoval svobodná umění v Paříži a následně právo civilní i kanonické v Boloni a všechny nabyté vědomosti dokázal harmonicky spojit ve svém díle.¹³ Ve skutečnosti se tedy v případě konstituce *Super speculam* o žádný projev skutečného nepřátelství k římskému právu nejednalo. K obsahu, důvodům a celkovému historickému kontextu vydání konstituce *Super speculam* je možné uvést několik poznámek.

První poznámka je metodologického charakteru. Jak podotýká Stephan Kuttner, samotné běžně užívané pojmenování „papežská bula“ v souvislosti se *Super speculam* je v tomto

případě nepřesné, protože ve skutečnosti se jednalo o *constitutio*, neboli papežský církevní zákon, vydaný *motu proprio*, zaslaný několika konkrétním adresátům.¹⁴ Běžně se však dnes výraz „papežská bula“ užívá pro slavnostní papežský dokument, vydaný ve slavnostní podobě „sub plumbo“, opatřený pečeti. Papežské buly se začaly užívat až teprve v době pontifikátu papeže Inocence IV. (1243–1254).¹⁵

Dále je rovněž důležité konstituci *Super speculam* vidět nikoli pouze jako izolovaný právní akt, ale v kontextu celého směřování pontifikátu papeže Honoria III., v pořadí 177. papeže katolické církve, vládnoucího v letech 1216–1227.¹⁶ Tento papež navazuje na pontifikát svého významného předchůdce, velkého středověkého papeže Inocence III.¹⁷ Po Honoriovi III. pak na papežském stolci následoval Řehoř IX., který vydal v roce 1234 sbírku dekretálů *Liber Extra*, tvořící pokračování Graciánova *Decretum*. Sám Honorius III. osobně v době svého pontifikátu promulgoval sbírku papežských dekretálů *Compilatio Quinta*, která pak následně byla zahrnuta do *Liber Extra* Řehoře IX.¹⁸ Období pontifikátu Honoria III. tedy spadá do vrcholné doby formování kanonického práva jako samostatného praktického i vědního oboru. Honorius III. se ztotožnil s plány svého předchůdce Inocence III., kterému leželo na srdci nejenom znovudobytí Svaté země s pomocí plánované páté křížové výpravy, ale především duchovní obnova celé církve. Zatímco pátá křížová výprava skončila neúspěšně porážkou u Damietty 8. září 1221, poté co císař Fridrich II. se do ní nezapojil,¹⁹ s duchovní reformou byl Honorius III. mnohem úspěšnější než v oblasti vojenské. Založení významných řeholních řádů dominikánů (zakládací bula *Solet annuere* z 22. prosince 1216), františkánů (1223) a karmelitánů (1226)²⁰ lze bezesporu nazvat významnými kroky, posilujícími reformu církve. Sám Honorius III. ještě jako kardinál před svým zvolením za papeže v roce 1192 sepsal významné dílo *Liber Censuum Romanae Ecclesiae*, ve kterém podal přehled příjmů církve z pozemkového vlastnictví všech diecézí a klášterů v letech 492–1192, což byl dokument klíčového významu v procesu církevní centralizace.²¹

Že Honorius III. nebyl nepřitelem římského práva a jeho studia jako takového, je dobře patrné rovněž z toho, že centru studia římského práva, kterým byla boloňská univerzita, naopak udělil několik privilegií a opakovaně se jednoznačně postavil na stranu studentů proti boloňským městským orgánům. V roce 1219 svěřil studenty do péče boloňského arcijáhna, jemuž udělil zároveň kompetenci dávat povolení profesorům k výuce práva v Boloni (*licentia docendi*).²² Boloňská univerzita, která původně vznikla zcela spontánně, bez císařova či papežova zakládacího aktu, se tak octla alespoň formálně pod církevní kontrolou.

Za situace, kdy boloňské univerzitě jakožto hlavnímu centru právních studií vyvstávaly konkurence v podobě císařem Fridrichem II. v roce 1224 založené neapolské univerzity²³ a již od roku 1222 se formující padovské univerzity,²⁴ přišlo boloňskému vysokému učení naopak jistě vhod, že díky papežskému zásahu nevzniklo ještě další konkurenční centrum studia římského práva i v Paříži. Sám císař Justinián ostatně již o několik století dříve omezil povolení ke studiu práva pouze na několik málo míst, když v konstituci *Omnem rei publicae* v § 7 zakázal studovat právo jinde než v Konstantinopoli a Bejrútu.²⁵

Je třeba si rovněž položit otázku, proč pozornost papeže při zákazu studia římského práva byla zaměřena právě na Francii a na Paříž. Římské právo a jeho druhý život, začínající ve středověku díky glosátorům, byly bezesporu fenoménem právním, vědeckým, ale i politickým a kulturním. Koschaker ve své klasické knize *Europa und das Römische Recht*²⁶

zdůrazňuje, že římské právo bylo především císařským právem. Existovalo bezesporu spojení či spřízněnost mezi glosátory a císařem, protože glosátoři výukou římského práva učili právo císařské, a tím mimoděk posilovali právněpolitickou pozici současných císařů, kteří se často ocitli v kontrastu s mocí papežskou. Již podpora a privilegia ze strany císaře Fridricha Barbarossy v roce 1158, adresovaná boloňské univerzitě, byly aktem výsostně politickým, a nikoli pouze altruistickou podporou vědy.²⁷ Barbarossův vnuk císař Fridrich II., současník Honoria III., může sloužit jako typický příklad proměnlivosti mocenských vztahů na nejvyšší úrovni. Nejprve odchovanec a oblíbenec papežů, stává se postupem doby díky složitému politickému vývoji naopak úhlavním nepřitelem papežů, opakovaně exkomunikovaným.²⁸ Právní akt papeže Honoria III., naměřený proti římskému právu, by proto mohl být také chápán jako čin zaměřený proti císařské moci jako takové.

Středověký boj o moc ale není možné zjednodušit pouze na boj mezi papežem na jedné a císařem na druhé straně. Zatímco duchovní moc byla jednoznačně daná a definovaná, v čele s nejvyšší autoritou papeže, a jakékoliv odstředivé tendence byly neomylně zařazeny do přesně definovaných kategorií heretiků, schizmatiků a apostátů, a dříve či později zlikvidovány,²⁹ na straně světské moci to zdaleka tak jednoznačné nebylo. Středověký císař již rozhodně nebyl v pozici všemocného císaře starověkého Říma, ani byzantského *dominus mundi*, třebaže nesl stejný císařský titul, navíc posílený církevním pomazáním, s významem církevní svátostiny, v raném středověku dokonce počítaným mezi církevní svátosti.³⁰

Odpůrcem císařových mocenských aspirací na území středověké Itálie nebyla jen papežova moc duchovní, ale i italská města, která se příležitostně pragmaticky stavěla na stranu papeže. Nejmarkantněji se to projevilo v bojích císaře Fridricha Barbarossy s Lombardskou ligou, která se stala strategickým spojencem papeže Alexandra III. (1159–1181) proti císaři.³¹ Několik let poté, co 29. května 1176 byly císařovy vojenské oddíly poraženy Miláňany v bitvě u Legnana, byl uzavřen 25. června 1183 kompromisní Kostnický mír. Císař v něm sice některým ze severoitalských měst poskytl hojná privilegia, či spíše potvrdil jim ta, podle kterých se již dlouho tak jako tak řídila,³² ale jeho nejvyšší autorita, a tím i autorita římského práva, tak formálně zůstala pro tuto oblast definitivně zachována. Proto také *Tractatus de pace Constantiae* byl připojován jako součást římského práva do starých tisků glosovaných vydání Justiniánova zákonodárství, konkrétně do 5. svazku nazvaného *Volumen parvum*, s připojeným komentářem *Glossa Ordinaria*, jejímž autorem pro *Tractatus de pace Constantiae* je Baldus de Ubaldis,³³ třebaže se nikdy nestal oficiální součástí justiniánského zákonodárství.

Papež Honorius III. podle Koschachera alespoň částečně vychází zákazem studia římského práva v Paříži vstříc francouzskému králi jakožto konkurentovi císaře. Určitým mocenským protipólem císaře v táboře světské moci byl totiž právě francouzský král. Je zajímavé, že hlas, mluvící ve prospěch nezávislosti francouzského krále na moci císařské, zaznívá silně právě z tábora kanonistů. Tak již papež Inocenc III., předchůdce Honoria III., v dekretálu *Per venerabilem*, zařazeném později do *Liber Extra*³⁴ uvádí, že francouzský král „*superiorem in temporalibus non recognoscit*“, tedy nemá nad sebou žádnou vyšší světskou autoritu, a jak dodávali další kanonisté, například Alanus, „*unusquisque enim princeps tantum iuris habet in regno quantum imperator in imperio*“. Důvod, který vedl Honoria III. ke zmíněnému zákazu studia římského práva, byl tak proto někdy hledán ve snaze vyhovět přání francouzského krále Filipa Augusta. To hlavním motivem papeže ale zřejmě ve skutečnosti nebylo, třebaže politická aktivita papeže vůči Francii zde svoji roli

hrála jistě také. K aktivitám Honoria III., vztahujícím se k Francii, v té době náleží jeho snaha o zprostředkování smíru mezi Anglií a Francií, který byl nutný kvůli realizaci křížové výpravy; na území samotné Francie se pak v této době odehrávala křížová výprava proti Albigenským, ve které papež byl rovněž odkázán na pomoc francouzského krále.³⁵ Konkrétní jednotlivý právní akt, jakým byla papežská konstituce *Super speculam*, je tedy třeba vidět rovněž v těchto širších historických souvislostech. Místně a časově omezený zákaz studia římského práva byl jistě také přátelským gestem papeže vůči francouzskému panovníkovi. Oslabení univerzální císařské moci ve prospěch králů, kteří se mají stát podle kanonické nauky plnohodnotnými „císaři“ ve vlastním království, má však jako důležitý důsledek také další posílení univerzální moci papežské, v té podobě, jak ji později interpretují a prosazují kupříkladu teologové Jiljí Římský (†1316) a Augustinus Triumphus (†1328). Jestliže císař má být pouhým papežovým vikářem pro oblast světského panování, logicky z toho vyplývá, že pravým císařem je papež (*imperator vicarius papae – papa verus imperator*).³⁶

Je však značně obtížné hledat zcela jednotnou linii v přístupu kanonického práva k problému obecné platnosti římského práva. Samotné Graciánovo *Decretum* na jedné straně hovoří o různých *civitates, reges et principes*, kteří se řídí různými *consuetudines patriae*, a podává tím pravdivý obraz nejednotného feudálního světa, na druhé straně se ale zdůrazňuje ideální *imperium romanum*. Papež Inocenc III. se v dekretálu *Ecclesiae Sanctae Mariae* z prosince 1199 rovněž zabývá platností římského práva pro církev a zdůrazňuje, že církev se musí řídit pouze svým vlastním právem. Římské právo je tedy v církevní oblasti závazné pouze ve svých recipovaných ustanoveních, která neodporují jiným církevním předpisům, nikoliv však jako celek.³⁷ Do tohoto kontextu je třeba zařadit rovněž právní akt papeže Honoria III., který v konstituci *Super speculam* konstatoval, že laici v oblasti *Ile-de-France* a v některých dalších oblastech neuvádějí (*non utuntur*) zákony římských císařů, a zakázal proto na pařížském vysokém učení a v okolí Paříže studium římského práva jakožto práva v podstatě pro tuto oblast neužitečného.

Tři úryvky z konstituce *Super speculam* zařadil Honorius III. do své právní sbírky *Compilatio quinta*,³⁸ a odtud byly převzaty do *Liber Extra* Řehoře IX. z roku 1234. V této podobě byla pak konstituce nadále známá. *Liber Extra* Řehoře IX. nejprve v titulu *De magistris*³⁹ cituje úryvek, jímž se zavádí povinné pětileté studium teologie a garantuje se materiální zabezpečení vyučujících i studentů tohoto vědního oboru, ve snaze přivést do Paříže další studenty a získat tak více duchovních s důkladným teologickým vzděláním. V titulu *Ne clerici vel monachi saecularibus negotiis se immisceant*⁴⁰ je obsaženo rozšíření již dříve platného postihu proti řeholníkům, kteří by opustili klauzuru a věnovali se studiu medicíny a civilního práva, rovněž na další kleriky, a konečně v titulu *De privilegiis*⁴¹ je obsažen vlastní zákaz studia římského práva v Paříži a v jejím okolí.

Zajímavá je řádná glosa k tomuto papežskému dekretálu, zařazenému do titulu *De privilegiis*, ve které její autor Bernard z Parmy (†1266)⁴² shrnul nejprve jeho obsah, uznal nadřazenost posvátné vědy teologie nad ostatními obory,⁴³ ale zároveň připojil odkaz na Graciánovo *Decretum*,⁴⁴ kde v uváděném úryvku *Volumus* z kapitulárů Karla Velikého jsou vyjmenovány národy, které se mají řídit římským právem. Dále ve stejné glose Bernard z Parmy cituje úryvek z *Digest*,⁴⁵ ve kterém císař Antoninus vyhláší svoji univerzální moc slovy „*ego orbis terrarum dominus sum*“, a konečně odkazuje na další úryvek z Graciánova *Decretum (In Apibus)*,⁴⁶ kde se zdůrazňuje: „*In apibus princeps unus est; grues*

unam secuntur ordine litterato; inperator unus, iudex unus prouinciae.“ Z těchto odkazů, citovaných v řádné glose, lze vyvozovat, že když existuje pouze jeden císař a jeden soudce, mělo by z toho logicky vyplynout, že by mělo platit i jedno právo – právo římské, a to pro celý svět. V tomto smyslu glosa paradoxně nepřímou směřuje proti glosovanému textu konstituce *Super speculam*, která studium tohoto univerzálně platného římského práva v určité oblasti naopak zakazuje. Z toho všeho je patrné, o jak složitou problematiku se jednalo, a ani samo kanonické právo zde nezastávalo jednotnou linii. Vztah církevní a světské moci byl ve středověku vůbec velice ožehavým tématem, které stálo v pozadí nejenom boje o investituru, ale i mnoha sporů, odehrávajících se na lokální úrovni. Problematika zákazu, obsaženého v konstituci *Super speculam*, nemohla samozřejmě zůstat stranou těchto problémů.

Hlavním smyslem uvedeného papežova zákazu však podle všeho nebylo oslabení římského práva, ale především církevní zájem o další posílení Paříže jako hlavního tradičního středověkého centra pro studium scholastické filosofie a teologie, což se také podařilo.⁴⁷ Příslušníci duchovního stavu se měli věnovat studiu posvátné vědy a nikoli dalším, byť atraktivním a lukrativním oborům, které by je jenom rozptylovaly a odváděly od jejich hlavního poslání.⁴⁸ Politické důvody zde byly druhotné. Honorius III., stejně tak jako jeho předchůdci a nástupci na Petrově stolci, nebyl rozhodně nepřítelem „císařského“ římského práva.⁴⁹ Přísloví *Ecclesia vivit lege romana*⁵⁰ si nadále udrželo svou platnost. Ostatně již následující papež Řehoř IX. zákaz studia římského práva pro samotnou Paříž sice zachoval a publikováním v *Liber Extra* jej učinil svým zákonem,⁵¹ ovšem v blízkém Orleansu naopak studium římského práva 17. ledna 1235 povolil.⁵² Papež Bonifác VIII. pak již v *Liber Sextus* jako adresáty zákazu z konstituce *Super speculam* uvádí pouze kleriky,⁵³ nadto řádná glosa k tomuto úryvku cituje rozdílné názory kanonistů na uvedené ustanovení a dokazuje užitečnost znalosti nejen kanonického, ale i římského práva slovy: *Qui scit canones et leges ille vere scit iura*, a k tomu ještě zřetelněji dodává:⁵⁴ *Immo propter regimen temporalium, quod habet ecclesia, est utile scire leges.*

Další papežský dekretál s titulem *Dolentes*, datovaný rokem 1253 a namířený proti římskému právu, se dokonce ukázal být podvrhem anglického původu, který ve skutečnosti z papežské kanceláře vůbec nepocházel.⁵⁵ V tomto dekretálu se zakazovalo studium římského práva nejenom ve Francii, ale i v Anglii a v dalších zemích.⁵⁶ Autorství dekretálu bylo připisováno papežovi Inocencovi IV. (papežem v letech 1243–1254),⁵⁷ který se před svým zvolením na Petrův stolec jmenoval Sinibald de Fieschi a jako boloňský profesor práva byl jedním z nejvýznamnějších církevních právníků své doby. To, že Inocenc IV. ve skutečnosti byl příznivcem studia římského práva a dekretál *Dolentes* nikdy nevydal, je dobře patrné ze skutečnosti, že ve svém slavném komentáři k *Liber Extra* s titulem *In Quinque Decretalium libros Commentaria* část z *Liber Extra*, obsahující úryvek z konstituce Honorie III. *Super speculam*, zakazující studium římského práva v Paříži, přechází zcela mlčením. Sám Inocenc IV. ostatně v celém svém spisu *In Quinque Decretalium libros Commentaria* argumentuje římským právem velice často. Plně realizován zřejmě nebyl zákaz studia římského práva v Paříži ani během pontifikátu Honorie III. a z regist tohoto papeže je patrné, že i on sám povoloval výjimky konkrétním osobám.⁵⁸

Nastávala tak nová doba, ve které už systémy kanonického a římského práva proti sobě nestály jako soupeři a konkurenti, ale naopak ve skvělé syntéze směřovaly k vytvoření jedinečného dokonalého systému.

Poznámky

- ¹ Příspěvek byl zpracován v rámci projektu ZČU SGS-2014-060 „Právo v běhu času“, který je řešen na katedře právních dějin Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni.
- ² Srov. CORTESE, E.: *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma, 2000, s. 369, pozn. 490; CAM-PITELLI, A.: *Europeenses. Presupposti storici e genesi del diritto comune*. Bari, 1990, s. 43–44; CALASSO, F.: *I glossatori e la teoria della sovranità*, Milano 1957, s. 55–58; VLADÁR, V.: *Remedia spoliū in stredovekom kánonickom práve*. Praha, 2014, s. 119–120, pozn. 341.
- ³ Srov. CAVANNA, A.: *Storia del diritto moderno in Europa. Le fonti e il pensiero giuridico*, I. Milano, 1982, s. 54–55; PADOA SCHIOPPA, A.: *Storia del diritto in Europa. Dal medioevo all'età contemporanea*. Bologna, 2007, s. 203–204; HATTENHAUER, H.: *Europäische Rechtsgeschichte*, 2. verbesserte Auflage. Heidelberg, 1994, s. 258: „Wer als Jurist ernstgenommen sein wollte, mußte ein Doctor utriusque iuris sein, ein Doktor beider Rechte, nämlich des kanonischen und des römischen.“
- ⁴ Srov. LANGE, H.: *Römisches Recht im Mittelalter*. Band. I. Die Glossatoren. München, 1997, s. 385. Posta-čí nahlédnout do úvodu slavné *Summa Aurea*, jejímž autorem je *Hostiensis*, kde je více odkazů na římské právo než na právo kanonické, srov. Henricus a Segusio (card. Hostiensis), *Aurea Summa*, Coloniae 1612, col. 1–4.
- ⁵ Srov. ERDŐ, P.: *Storia della scienza del diritto canonico. Una introduzione*. Roma, 1999, s. 37–40.
- ⁶ Srov. CORTESE, E.: Imerio. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 62, 2004 [online]. URL: [http://www.treccani.it/enciclopedia/imerio_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/imerio_(Dizionario-Biografico)/); BELLOMO, M.: *Società e istituzioni in Italia dal Medioevo agli inizi dell'età moderna*, IV edizione. Catania, 1987, s. 379–384. Je však třeba zmínit i názor, podle kterého byl Imerius ve skutečnosti klerikem, a jemu připisovaná kniha, obsahující výběr z textů svatého Augustina a dalších církevních Otců, s titulem *Liber divinarum sententiarum*, byla vzorem pro Graciánův Dekret. V případě pravdivosti této teorie by byl Imerius alespoň nepřímo i iniciátorem zrození vědy kanonického středověkého práva, srov. PADOVANI, A.: *Perchè chiedi il mio nome? Dio natura e diritto nel secolo XII*. Torino, 1997, s. 20–24; id., Imerio tra scandalo e rinnovamento. La nascita dell'università, v: *Fisica e metafisica dell'eresia. „Si paghi all'Acerba“ eresia e letteratura*. Atti del convegno Parma, 6 dicembre 2002, Trento 2003, s. 11–19; GUARNERIU IURISPERRITISSIMUS: *Liber divinarum sententiarum* (ed. Giuseppe Mazzanti), Spoleto 1999.
- ⁷ Ještě Accursius ve své *Glossa Ordinaria* píše, že „*Omnia in corpore iuris inveniuntur*“, a ze svých celkem 96 940 glos se jenom v pouhých 260 glosách zabývá kanonickým právem, srov. LANGE, H.: *Römisches Recht*, op. cit., s. 96.
- ⁸ Srov. LANGE, H.: *Römisches Recht*, op. cit., s. 102.
- ⁹ Srov. DIURNI, G.: *Aspirazione di giuridicità del medioevo d'Italia. Lezioni di storia del diritto italiano*. Torino, 2011, s. 145–151.
- ¹⁰ Srov. STICKLER, A. M.: *Historia iuris canonici latini. Institutiones Academicæ. I. Historia fontium*. Roma 1974, s. 217–236.
- ¹¹ Srov. A. STICKLER, A. M.: *Historia*, op. cit., s. 237–251.
- ¹² Citováno podle: PADOA SCHIOPPA, A.: *Storia del diritto in Europa*, op. cit., s. 203, pozn. 327.
- ¹³ Srov. PADOVANI, A.: *Perchè chiedi il mio nome*, op. cit., s. 117–119.
- ¹⁴ Srov. KUTTNER, S.: *Papst Honorius III. und das Studium des Zivilrechts*. In: von CAEMMERER, E. et al.: *Festschrift für Martin Wolff. Beiträge zum Zivilrecht und internationalen Privatrecht*. Tübingen, 1952, s. 79–80.
- ¹⁵ Srov. RABIKAUŠKAS, P.: *Diplomatica pontificia*. Roma, 1980, s. 43–44; von BRANDT, A.: *Werkzeug des Historikers*, 17. Auflage. Stuttgart, 2007, s. 129–140.
- ¹⁶ Srov. BIHLMEYER, K. – TUECHLE, H.: *Storia della Chiesa*. Vol. II. Il medioevo. Brescia, 1979, s. 294.
- ¹⁷ Srov. POLC, J. V.: *Církevní dějiny. 3. Vrcholný středověk*. Praha, 1994, s. 67–76.
- ¹⁸ Srov. STICKLER, A. M.: *Historia*, op. cit., s. 235–236.
- ¹⁹ Srov. TYERMAN, Ch.: *Svaté války. Dějiny křesťanských výprav*. Praha, 2012, s. 620; ROTTER, E.: *Friedrich II. von Hohenstaufen*. München, 2000, s. 76–77; MAYER, H. E.: *Dějiny křesťanských výprav*. Praha, 2013, s. 258.
- ²⁰ Srov. POLC, J. V.: *Církevní dějiny*, op. cit., s. 85–91, 93–94.
- ²¹ Srov. PLÖCHL, W. M.: *Storia del diritto canonico. Vol. II: Il diritto canonico nella civiltà occidentale 1055–1517*. Milano, 1963, s. 409.
- ²² Srov. BELLOMO, M.: *Saggio sull'università nell'età del diritto comune*. Catania, 1988, s. 88–90; Le GOFF, J.: *Gli intellettuali nel medioevo*. Milano, 1988, s. 70; CAPITANI, O. (ed.): *L'Università a Bologna. Personaggi, momenti e luoghi dalle origini al XVI secolo*. Bologna, 1987, s. 43.
- ²³ Srov. KANTOROWICZ, E.: *Federico II imperatore*. Milano, 1988, s. 117–119; BELLOMO, M.: *Saggio sull'università*, op. cit., s. 90–91.
- ²⁴ Srov. BELLOMO, M.: *Saggio sull'università*, op. cit., s. 94–95. Jak uvádí profesor Jaroslav V. Polc, padovské univerzitě se nakonec Bolognu podařilo překonat ve všem, vyjma ve starobylosti, srov. POLC, J. V.: *Svatý Jan Nepomucký*. Praha, 1993, s. 100–103.
- ²⁵ Srov. TALAMANCA, M.: *Lineamenta di storia del diritto romano*. Milano, 1989, s. 658–659.
- ²⁶ Srov. KOSCHAKER, P.: *Europa und das römische Recht*. München und Berlin, 1966, s. 73–77.

- 27 Srov. CALASSO, F.: *Medio evo del diritto. I. Le fonti*. Milano, 1954, s. 514–515; OPLL, F.: *Fridrich Barbarossa, císař a rytíř*. Praha – Litomyšl, 2001, s. 57.
- 28 K boji mezi Fridrichem II. a papežem Bonifácem IX. srov. např. KANTOROWICZ, E.: *Federico II imperatore*, op. cit., s. 490–501.
- 29 Z četné literatury k tomuto tématu srov. např. kapitola „Häresie und Ketzerei als mittelalterliche christliche Konfessionen“, v: FINK, K. A.: *Papsttum und Kirche im abendländischen Mittelalter*. München, 1994, s. 187–233; MUNDY, J. H.: *Evropa vrcholného středověku 1150–1300*. Praha, 2008, s. 332–361. Jak uvádí Lambert ve své knize věnované kacířství ve středověku, papež Inocenc III. a po něm tři následující papežové Honorius III., Řehoř IX. a Inocenc IV. věnovali veškerou svou energii boji proti kacířství, srov. LAMBERT, M. D.: *Ketzerei im Mittelalter. Eine Geschichte von Gewalt und Scheitern*. Freiburg im Breisgau, 1991, s. 145.
- 30 K teologickému významu pomazání císaře srov. např. EICHMANN, E.: *Die Kaiserkrönung im Abendland. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des Mittelalters, Erster Band: Gesamtbild*. Würzburg, 1942, s. 86–94.
- 31 Srov. BIHLMEYER, K. – TUECHLE, H.: *Storia della Chiesa*. Vol. II. Il medioevo, op. cit., s. 200–203.
- 32 Srov. MONTANELLI, I. – GERVASO, R.: *L'Italia dei Comuni. Il Medio evo dal 1000 al 1250*. Milano, 2009, s. 181; ASCHERI, M.: *Medioevo del potere. Le istituzioni laiche ed ecclesiastiche*. Bologna, 2009, s. 227–230.
- 33 Je tomu tak i v mnou konzultovaném vydání *Volumen Legum Parvum*. Lugduni, 1589; srov. LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: *Römisches Recht im Mittelalter. Band. II. Die Kommentatoren*. München, 2007, s. 790. X 4.17.13 (Friedberg II, col. 715).
- 34 Srov. JEDIN, H.: *Handbuch der Kirchengeschichte*, Directmedia Publishing GmbH, Digitale Bibliothek Bd. 35. Berlin, 2000, num. 5.453–5.455.
- 36 Srov. ASCHERI, M.: *Medioevo del potere. Le istituzioni laiche ed ecclesiastiche*, op. cit., s. 234, 242.
- 37 Srov. PLÖCHL, W. M.: *Storia del diritto canonico*. Vol. II: *Il diritto canonico nella civiltà occidentale 1055–1517*, op. cit., s. 49; X 1.2.10 (Friedberg II, col. 12–14).
- 38 FRIEDBERG, Ae. (ed.): *Quinque Compilationes Antiquae*. Graz, 1956, s. 180, 182, 184.
- 39 X 5.5.5. (Friedberg II, col. 770–771): „Praelati et capitula ad studia theologiae scholares dociles transmittere tenentur, qui in absentia redditus praebendarum suarum et beneficiorum per quinquennium integraliter percipiunt. Et si proprii redditus ad sustentationem studii eis non sufficiunt, debet praelatus cum capitulo eis providere: magistro vero, donec docuerint, integre percipiunt fructus beneficiorum suorum... Volumus et mandamus, ut statutum, editum in concilio generali de magistris theologis per singulas metropoles statuendis, inviolabiliter observetur, statuentes, insuper de consilio fratrum nostrorum, ac districte praecipiendo mandantes, ut, quia super hoc propter raritatem magistrorum se possent forsitan aliqui excusare, ab ecclesiarum praelatis et capitulis ad theologiae professionis studium aliqui docibiles destinentur, qui, quum docti fuerint, in Dei ecclesia velut splendor fulgeant firmamenti, ex quibus postmodum copia possit haberi doctorum, qui, velut stellae, in perpetuas aeternitates mansuri ad iustitiam valeant plurimos erudire, quibus, si proprii proventus ecclesiastici non sufficiunt, praedicti necessaria subministrent. Docentes vero in theologica facultate, dum in scholis docuerint, et studentes in ipsa integre per annos quinque, percipiant de licentia sedis apostolicae proventus praebendarum et beneficiorum suorum, non obstante aliqua alia consuetudine vel statuto, quum denario fraudari non debeant in vinea Domini operantes.“
- 40 X 3.50.10 (Friedberg II, col. 660): „Sane, licet fallax sit gratia ceterarum scientiarum, et vana etiam pulchritudo, quum frumentum electorum et vinum germinans virgines iuxta prophetam sit bonum super omnia et sit pulchrum: quia tamen regulares quidam, claustrale silentium et legem Domini, animas convertentem et sapientiam dantem parvulis, quam super aurum et topazium amare debuerant, respuentes, abeunt post vestigia gregum, et illicite se convertunt ad pedissequas amplectendas, quae plausum desiderant populorum, Contra regiosas personas, de claustris exeuntes ad audiendum leges vel physicam, felicitis memoriae Alexander praedecessor noster olim statuit in concilio Turonensi, ut, nisi infra duorum mensium spatium ad claustrum redierint, sicut excommunicati ab omnibus evitentur, et in nulla causa, si patrocinium praestare voluerint, audiantur. Reversi autem in choro, mensa, capitulo et ceteris ultimi fratrum existant, et, nisi forte ex misericordia sedis apostolicae, totius spem promotionis amittant. Verum, quia nonnulli ex talibus propter quorundam opiniones diversas excusationis aliquid assumebant, nos, volentes, ut tales de cetero ipso facto sententiam excommunicationis incurrant, districte praecipiendo mandamus, quatenus tam a dioecesanis et capitulis ipsorum, quam etiam a ceteris episcopis, in quorum dioecesis in huiusmodi student, tales sublato appellationis obstaculo excommunicati et praedictis poenis obnoxii publice nuncientur. Quia vero theologiae studium cupimus ampliari, ut dilatato sui tentorii loco et funiculos suos faciat longiores, ut sit fides catholica circumcincta muro inexpugnabili bellatorum, quibus resistere valeat adscendentibus ex adverso: ad archidiaconos, decanos, plebanos, praepositos, cantores et alios clericos personatus habentes, nec non et presbyteros, nisi ab his infra spatium praescriptum destiterint, hoc extendi volumus et mandamus, et appellatione postposita firmiter observari.“
- 41 X 5.33.28 (Friedberg II, col. 868): „Parisiis et in locis vicinis ius civile legi non debet. Super specula. Sane, licet sancta ecclesia legum saecularium non respuat famulatum, quae satis aequitatis et iustitiae vestigia imitantur: quia tamen in Francia et nonnullis provinciis laici Romanorum imperatorum legibus non utuntur, et occurrunt raro ecclesiasticae causae tales, quae non possint statutis canonicis expediri, ut plenius sacrae paginae insistatur, et discipuli Helisei liberius iuxta fluentia plenissima resideant ut columbae, dum in ianuam

- scalas non invenerint, ad quas divaricare valeant pedes suos, Firmiter interdicimus et districtus inhibemus, ne Parisius, vel in civitatibus seu aliis locis vicinis quisquam docere vel audire ius civile praesumat. Et qui contra fecerit, non solum a causarum patrociniiis interim excludatur, verum etiam per episcopum loci appellatione postposita excommunicationis vinculo innodetur. Vos autem, fratres et filii, sic diligentius praescripta servetis et faciatis studiosius ab aliis observari, quod veri amici sponsi possitis merito comprobari, etc. Dat. Viterbii VII. Kal. Dec. Pont. nostr. Ao IV. 1219.“
- 42 K Bernardovi z Parmy srov. ABBONDANZA, R.: Bernardo da Parma. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 9, 1967, s. 276–279; glosa konzultována podle vydání: *Decretales D. Gregorii Papae IX*. Romae, 1582, fol. 1831–1832.
- 43 „Nota, quod ecclesia approbat leges, et eis utitur. Item magis est insistendum sacrae paginae, quam aliis scientiis“.
- 44 *Decretum Gratiani*, C. 11, q. 1, c. 37 (Friedberg I, col. 636–637).
D 14.2.9.
- 45 *Decretum Gratiani*, C. 7, q. 1, c. 41 (Friedberg I, col. 582).
- 46 Srov. HASKINS, Ch. H.: *La rinascita del XII secolo*. Bologna, 1972, s. 315–321. Láska k věděni byla ve středověku považována za typicky francouzskou vlastnost, a podle soudobého německého výroku Němci přenechali Francouzům univerzitu, Italům církev a sami si ponechali říši, srov. MUNDY, J. H.: Evropa vrcholného středověku 1150–1300, op. cit., s. 42. K významu pařížské univerzity ve středověku a k některým studentům z Čech srov. TADRA, F.: *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*. Praha, 1897, s. 239–254.
- 47 Církevní preláti, třebaže sami často právníci, samozřejmě oficiálně upřednostňovali teologii před právní vědou s odůvodněním, že právo je připoutáno k zemi, zatímco teologie směřuje k nebesům, srov. MUNDY, J. H.: Evropa vrcholného středověku 1150–1300, op. cit., s. 290. Ovšem i dosažení kvalitního teologického vzdělání na některé proslulé univerzity ve středověku otevíralo cestu k lukrativním církevním hodnostem. Le Goff tak nerozlišuje mezi vysokými hodnostmi, dosaženými středověkými intelektuály v oblasti duchovní či světské, a o biskupech, arcijáhnech, kanovnících či rádcích a ministrech vládařů, formovaných univerzitním prostředím, píše souhrnně jako o „univerzitní mafii“, usilující o vůdčí roli v křesťanské společnosti, srov. Le GOFF, J.: Gli intellettuali nel medioevo, op. cit., s. 125.
- 48 Srov. KUTTNER, S.: Papst Honorius III., op. cit., s. 101.
- 49 Srov. KEJŘ, J.: Středověká právní věda. In: SPUNAR, P. (ed.): *Kultura středověku*. Praha, 1995, s. 102.
- 50 Srov. pozn. 40.
- 51 Srov. KUTTNER, S.: Papst Honorius III., s. 98–99; DENIFLE, H.: *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Graz, 1956, s. XXV, s. 252–253.
- 52 VI 3.24.1 (Friedberg II, col. 1064–1065): „Statutum felicis recordationis Honorii Papae III. praedecessoris nostri, quod decanis, archidiaconis, praepositis, plebanis, cantoribus et aliis clericis, habentibus personatus, audire leges vel physicam interdicat, ad eos, qui parochiales ecclesias obtinere noscuntur, piae memoriae Clementis Papae IV. praedecessoris nostri vestigiis inhaerentes, declaramus praesentis constitutionis oraculo ratione ecclesiarum huiusmodi non extendi, nisi eadem ecclesiae fuerint plebaniae sub se capellas habentes, in quibus instituantur clerici perpetui, nequeutes ab ipsis absque causa rationabili amoveri.“
- 53 *Liber Sextus Decretalium*. Romae, 1572, fol. 592.
- 54 Srov. CALASSO, F.: I glossatori, op. cit., s. 57–58; ULLMANN, W.: Principi di governo e politica nel Medioevo. Bologna, 1982, s. 222–223, pozn. 50.
- 55 „... Preterea, cum in Francie, Anglie, Scotie, Wallie, Hispanie et Hungarie regnis cause laicorum non imperatoriis legibus, sed laicorum consuetudinibus decidantur, et cum ecclesiastice sanctorum patrum constitutionibus valeant terminari, et tam canones quam consuetudines plus confundantur legibus quam iuventur, precipue propter nequitiam, fratrum nostrorum et aliorum religiosorum consilio et rogatu statuimus, quod in predictis regnis leges seculares de cetero non legantur regum et principum, si tamen hoc de regum et principum processerit voluntate...“ Citováno z CALASSO, F.: I glossatori, op. cit., s. 58, pozn. 40.
- 56 Srov. BIHLMEYER, K. – TUECHLE, H.: *Storia della Chiesa*. Vol. II. Il medioevo, op. cit., s. 297–298.
- 57 Srov. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Professions. Canonists, Civilians and Courts*. Chicago, 2008, s. 233.

The Relation between the Roman and the Canon Law in the Middle Ages and the Papal Constitution Super Speculam. A Few Brief Remarks to the Extensive Problems

Miroslav Černý

Summary

The paper deals with the constitution of Pope Honorius III. Super speculam (issued on November 22, 1219) in which Pope among other things, forbade the study of Roman law in Paris and surrounding areas. In the past this papal document was sometimes misinterpreted as the evidence of the resistance of the Church against the study of Roman law in general. This paper focuses on the broader historical context of the above-mentioned constitution and proves that the intention of the Pope was not weakening the importance of Roman law, that was on the contrary very useful for the Church as the part of *ius utrumque*. The only intention of the Pope was to preserve Paris as the centre of theological studies, that the Church considered more needed, and in particular to ensure that the members of the clergy were not distracted from the study of the sacred sciences.